

İSLAM İKTİSADINDA
SOSYAL ADALET

Editör
Lütfi Sunar

iktisat yayınları

İktisat Yayınları – 4
İslam İktisadı Atölyeleri – 4

İslam İktisadında Sosyal Adalet

Editör: Lütfi Sunar
Yayına Hazırlayan: Merve Akkuş Güvendi
Çevirenler: Zeynep Özbek (1- 9. Bölüm)
Firdevs Bulut (10. Bölüm)
Musahhih: Hatice Piroğlu

Kapak Tasarımı ve İç Tasarım: Furkan Selçuk Ertargin

Baskı: Limit Ofset - Sertifika No: 28397
Litros Yolu 2. Matbacılar Sit. ZA13 Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul
Tel: +90 216 212 567 45 35
1. Baskı: İstanbul, 2017
ISBN: 978-605-67010-1-6

© İktisat Yayınları, 2017
Bütün yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İktisat Yayınları
Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok.
Gülyüz Apt. No:9 Daire:3 Kadıköy / İstanbul
Tel / Faks: +90 (216) 418 20 10
www.iktisatyayinlari.com

İktisat Yayınları Nobel Akademik Yayıncılık ve
İslam İktisadı Araştırmaları Merkezi'nin ortak markasıdır.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Sunar, Lütfi.
İslam İktisadında Sosyal Adalet
1. Baskı, xiv + 257 s., 13.5 x 21 cm
Kaynakça ve dizin var.
ISBN- 978-605-67010-1-6
1. İslam İktisadı 2. Sosyal Adalet 3. Toplumsal Adalet

İSLAM İKTİSADINDA SOSYAL ADALET

Editör

Lütfi Sunar

Yazarlar

Qazi Masood Ahmad, Osamah Hussain Al Rawashdeh, Toseef Azid
Valentino Cattelan, Mehmet Tark Eraslan, Khoutem Ben Jedidia
Ozan Maraşlı, Yulizar D. Sanrego, Salman Ahmed Shaikh
Ömer Faruk Tekdoğan, Hüsnü Tekin, Aimatul Yumna

Çevirenler

Zeynep Özbek, Firdevs Bulut

İslam İktisadı Atölye Dizisi

Bu dizi, İslam iktisadı alanında Türkiye'deki temel kaynak ihtiyacını karşılayarak alana dair yapılan çalışmaları bir araya getirmektedir. Dizide İslam İktisadı Atölyelerinde sunulan tebliğler derlenerek ilgililerinin istifadesine sunulmaktadır.

Dizideki Diğer Kitaplar

Taha Eğri, Necmettin Kızılkaya, Oğuz Karasu (Ed.), *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*

Yusuf Enes Sezgin, Firdevs Bulut (Yayına Haz.), *İslam İktisadı ve Piyasa*

Yusuf Enes Sezgin (Yayına Haz.), *İslam İktisadı ve Emek*

Qazi Masood Ahmad

2009'dan beri Karaçi İşletme ve Ekonomik Araştırmalar Merkezi (IBA)'nda yönetici olarak görev yapmaktadır. Ahmad'ın aynı zamanda Vergi Danışma Konseyi üyeliği, Pakistan Hükümeti Federal Gelirler Kurulu üyeliği, Pakistan Devlet Bankası Para Politikası Komitesi üyeliği bulunmaktadır. Ahmad üzerinde çalıştığı kamu finansmanı, makroekonomi ve ticaret alanlarında 25 yılı aşkın süredir birçok araştırma içerisinde bulunmuş, ulusal ve uluslararası birçok kurumda farklı pozisyonlarda çalışmış, ulusal ve uluslararası dergilerde 50'den fazla makalesi yayınlanmıştır.

Osamah Hussain Al Rawashdeh

Al-Rawashdeh Qassim Üniversitesi'nde öğretim görevlisidir. Lisansını Poona Üniversitesi'nde (1994, Hindistan), yüksek lisansını Baroda Üniversitesi'nde (1996 Hindistan) ve Rajasthan Üniversitesi'nde (2001 Hindistan) doktorasını tamamladı. Kurumsal finans, kredi yönetimi ve bankacılık ve bankacılık dışı sistemler üzerine çalışmalarını sürdüren Al-Rawashdeh, alanda yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır. Uluslararası ve uluslararası pek çok hakemli dergide danışman olarak yer almıştır.

Toseef Azid

Profesyonel kariyerine Pakistan Gallup Pole'da araştırma asistanı olarak başlamıştır. Daha sonra Pakistan'ın Baluchistan Üniversitesi, Uluslararası İslam Üniversitesi, BZ Üniversitesi gibi farklı üniversitelerinde okutman, öğretim üyesi ve öğretim görevlisi; Wales Üniversitesi'nde araştırma görevlisi ve Loughborough Üniversitesi ortaklığındaki Markfield Yüksek Öğretim Enstitüsü ve Brunei'deki Sultan Sharif Ali Üniversitesi'nde öğretim görevlisi; Los Angeles'daki El Camino Community College'da öğretim görevlisi pozisyonlarında çalışmıştır. Hâlen Suudi Arabistan'daki Medine Taibah Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak ders vermektedir.

Valentino Cattelan

Lisans eğitimini Karşılaştırmalı Hukuk alanında Roma'da tamamlayan Cattelan, Siena Üniversitesi'nde Hukuk ve Ekonomi alanlarında yüksek lisans yapmıştır. "Babil, İslam Sözleşme Hukuku ve Türevleri: Şeriata Uygun Finansal Seçenekler Nasıl Yapılandırılabilir?" başlıklı teziyle Siena Üniversitesi'nden doktora dercesi almıştır. İlgili alanları finansal çoğulculuk, mülkiyet hakları teorisi, risk yönetimi, İslamî hukuk ve ekonomi alanlarında yoğunlaşmaktadır. Islamic Finance in Europe dergisinin 'Çoğulcu Finans Sistemleri' sayısının editörüdür.

Mehmet Tarık Eraslan

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat bölümünden 2004 yılında mezun oldu. Daha sonra Orta Doğu Teknik Üniversitesinden Avrupa Çalışmaları alanında, North Carolina State Üniversitesinden ise İktisat alanında yüksek lisans derecesine sahiptir. Halen Yıldırım Bayezit Üniversitesinde sosyal politika alanında doktora çalışmaları yapmaktadır.

Khoutem Ben Jedidia

Tunus Sfax Üniversitesi’de lisans eğitimini ekonomi bölümünde bitiren Ben Jedidia Daoud, yüksek lisans ve doktora eğitimini Lumière of Lyon II Üniversitesinde finans ve bankacılık üzerine tamamlamıştır. 2004’ten bu yana Yüksek Muhasebe ve Girişimcilik İdaresi Enstitüsü (ISCAE) öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. İngilizce ve Fransızca olarak birçok makalesi bulunan Ben Jedidia Daoud, finansal aracılık, İslam iktisadı ve finansal kalkınma ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.

Ozan Maraşlı

Bilkent Üniversitesi İşletme Fakültesi’nden 2014’te mezun oldu. İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesindeki İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi’nde (SESRI) staj yaptı ve Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) İslam İktisadı Atölyesi’nde yer aldı. Ardından Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde İktisat yüksek lisans eğitimine başladı. 2016 Nisan’dan itibaren İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İslam Ekonomisi ve Finans Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlayan Maraşlı, hâlen bu görevi aktif olarak sürdürmekte ve İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

Yulizar D. Sanrego

Doktora eğitimini “Sosyal Sermayenin Kredi Geri Ödeme Davranışına Etkisi: İslami Mikrofinans Enstitüsünde Grup Kredi Modeli (GLM) Uygulaması Üzerine Bir Araştırma” başlıklı teziyle State Islamic University Syarif Hidayatullah İslam İktisadı bölümünde tamamladı. Institute for Research & Community Empowerment (IRCE) ve Tazkia University College of Islamic Economics’de yönetici olarak çalışan Sanrego, İslam iktisadı, İslami finans ve Fiqh Muamalah konuları üzerine araştırmalar yaptı. Sanrego, İslam iktisadı alanında hizmet veren birçok kurumda çalışmalarda bulunmasının yanı sıra uluslararası dergilerde çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Salman Ahmed Shaikh

Pakistan İş Yönetimi Enstitüsü'nde (IBA) araştırma asistanı olarak görev yapmaktadır. Ayrıca IBA'da iktisat bölümlerinde lisans ve lisansüstü düzeyde dersler vermektedir. Ayrıca IBA'da ABD Barış Enstitüsü tarafından desteklenen "2014 ve NATO sonrası Pak-Afgan Durum Tablosu" adlı projede araştırmacı olarak çalışmıştır. IBA ve Szabist gibi Pakistan'ın en iyi üniversitelerinde Finans alanında lisans ve lisansüstü düzeyde dersler vermiştir. Profesyonel kariyerinde ise Meezan Bankası, BMC Pakistan (Reuters'ın Pakistan partneri) ve ABD Bankacılar Akademisi'nde çalışmıştır. Bunların yanında Shaikh, ABN AMRO ve Citibank'ta da görev yapmıştır.

Ömer Faruk Tekdoğan

İstanbul Üniversitesi'nde İşletme eğitimi tamamlayan Tekdoğan, 2014 yılında North Carolina Devlet Üniversitesinde Ekonomi üzerine doktora eğitimi tamamladı. Hâlihazırda Türkiye Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğünde çalışan Tekdoğan, İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finans bölümünde doktora çalışmalarını sürdürmektedir.

Hüsnü Tekin

Yüksek lisans eğitimi Duke Üniversitesi Uluslararası Kalkınma Politikaları alanında tamamlayan Tekin, doktora derecesini Hacettepe Üniversitesi Ekonomi bölümünden aldı. Hâlihazırda Türkiye Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğünde çalışan Tekin, İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finans bölümünde doktora çalışmalarını sürdürmektedir.

Aimatul Yumna

Lisans eğitimi Endonezya Üniversitesi finans yönetimi üzerine tamamlayan Yumna, yüksek lisans derecesini New South Wales Üniversitesinde, doktora eğitimi ise 2014 yılında Avustralya Deakin Üniversitesinde mikrofinans ve İslam iktisadı üzerine tamamlamıştır. Nisan 2005'ten bu yana Endonezya Padang Devlet Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya devam eden Yumna, finans yönetimi üzerine ders vermeye ve araştırmalar yürütmektedir. Mikrofinansın İslam iktisadı ile ilişkisi üzerine çalışmalarını yürütmektedir.

İçindekiler

Sunuş	xi
1. Toplumsal Adalet, Piyasa ve Devlete İslamî Bir Bakış <i>Toseef Azid, Osamah Hussain Al Rawashdeh</i>	1
2. İslam’da Sözleşmeli Özgürlük, Piyasa Ekonomisi ve Sosyal Adalet: Tanrı ve İnsanın Temsiliyet İlişkisindeki (Halifelik) “Görünmez El” <i>Valentino Cattelan</i>	23
3. Faiz ve Toplumsal Adalet: Reel Faiz Oranının Gelir Adaletsizliği Üzerindeki Etkisi <i>Ozan Maraşlı</i>	53
4. İslamî Bankalar Toplumsal Adaleti Nasıl Sağlar? <i>Khoutem Ben Jedidia</i>	95
5. Sosyal Bir Mekanizma Olarak Üretici Zekatın Sunduğu Fırsat ve Tehditler: Endonezya’da Bir Vaka İncelemesi <i>Aimatul Yumna</i>	117
6. Kayıtdışı Ekonomide İslamî Mikrotekâfûl Yoluyla Toplumsal Adaletin Sağlanması: Sosyal Sermaye Meselesi <i>Yulizar D. Sanrego</i>	147

7. Sosyal Yardımlar İnsanların Çalışma İsteklerini Nasıl Etkilemektedir:
İslamî Çerçeve de Bir Sosyal Yardım Yapısı Geliştirmek 169
Ömer Faruk Tekdoğan, Mehmet Tarık Eraslan
8. Yoksullukla Mücadele Anlamında Vakıfların
Sosyo-ekonomik Hayattaki Rolü 197
Hüsnü Tekin
9. Yoksulluk Açığını Finanse Etmek için İİT Ülkelerinde Toplanan
Ekonomik Zekât Potansiyelinin Tahmini 225
Salman Ahmed Shaikh, Qazi Masood Ahmad

Sunuş

İslam iktisadını felsefi, teorik ve ampirik olarak derinleştirmeyi ve genişletmeyi amaçlayan İslam İktisadı Atölyelerinin dördüncüsü 2-3 Nisan 2016 tarihlerinde “İslam İktisadı Perspektifinden Sosyal Adalet” başlığı ile İstanbul’da gerçekleştirildi. Atölyede sosyal adalet ve ilgili konuları İslam iktisadı perspektifinden ele alan tebliğlere yer verildi.

Sosyal adalet İslam iktisadının doğuşuna vesile olan önemli konulardan birisidir. İslam iktisadı İslam’ın ideallerinden hareketle modern dünyada ortaya çıkan adaletsizliğe çözümler önermek ve sistemli alternatifler oluşturmak maksadıyla çok derinlikli gündemler oluşturmuştur. Ancak son zamanlarda İslam iktisadının bu yöndeki çabalarında bir azalma olduğu göze çarpmaktadır. Hâlbuki gelir adaletsizliğinin her geçen gün arttığı, yoksulluğun dünya çapında bir problem olduğu, gayri insani çalışma koşulları, yetersiz maaşlar ve sosyal güvencesizlik ile malul bir emek piyasasının varlığını koruduğu bugünün hâkim iktisadi düzeninde, çoğu devletin bu talepleri karşılayacak düzeyde politikalar üretememesi de bir o kadar dikkat çekmektedir. Kapitalist politikaların sosyal adaleti

sağlamaktan uzak, bilakis eşitsizliği her daim derinleştiren ve iktisadi ve sosyal refahın geniş kitlelere ulaşmasını engelleyen özellikleri birçok Müslüman ilim adamı tarafından yıllardır eleştirilmektedir. Ancak, İslamî ilkeler çerçevesinde şekillenecek bir iktisadi düzenin sosyal adaleti sağlayacağı fikrine dayanan bu eleştirilerin henüz bütünlüklü alternatifler önerdiklerini söylemek güç görünüyor.

Diğer taraftan, Müslüman idarecilerin yönetimi altındaki toplumlarda beliren tecrübe alternatif bir sosyal adalet anlayışı sunmaktan uzak gözükmektedir. Ayrıca Müslüman bireylerin iktisadi hayat içerisindeki tavırlarına İslam'ın sosyal adaletten yana tavrı değil, çoğunlukla günlük iktisadi koşulların gereklilikleri şekil vermektedir. Bu noktada, 1960'lı yıllarda İslam iktisadı başlığı altında çalışmalar yapılmaya başlanmasındaki temel maksadın sosyal adalet meselesiyle yakından ilgili olduğunu fakat sonraki yıllarda çalışmaların daha çok finans alanına kaydığını göz önüne aldığımızda sosyal adalet konusunu yeniden ve daha temelli bir şekilde konuşma ihtiyacı daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, elinizdeki kitapta sosyal adalet başlığı etrafındaki meseleleri İslam iktisadı perspektifinden ele alan tartışmalar yürüten yazılar yer alıyor. Böylece farklı ülkelerden çalışmalar yapan akademisyenleri bir araya getirerek mevcut sosyal ve iktisadi adaletsizliklerin sebeplerinin gerçekçi ve derinlikli bir şekilde irdelenmesi ve İslami ilkelere dayalı bir sosyal adalet anlayışının teorik zemininin nasıl oluşturulacağı, hangi alternatif mekanizmaları içereceği ve ne gibi somut çözümler üretilebileceği üzerine kolektif bir çalışma yapılmasını amaçladık. Bu çerçevede, güncel iktisadi sistemin eşitsizlik kaynağı hak-

kındaki teorik tartişmalarla faiz, zekât, vakıf, dayanışma ve sadaka gibi uygulamalı alanlarda model önerilerini bir araya getirerek kitapta İşlam iktisadı perspektifinden sosyal adalet mevzusunu kapsamlı ve bütüncül bir biçimde ele alınmasını sağladık.

Bu kitabın zeminini teşkil eden atölye çalışmasını yürüten İLKE İlim Kültür Eğitim Derneęi, İlmi Etüdler Derneęi (İLEM) ve Türkiye İktisadi Giriřim ve İş Ahlakı Derneęi (İĞİAD) ve atölyeye ev sahipliği yapan İstanbul Üniversitesi İşlam İktisadı ve Finansı Anabilim Dalı'na teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışma sırasında hep yanımda olan ve destek veren değerli dostlarım Necmettin Kızılkaya ve Süleyman Güder'e de çok müteşekkirim. Ayrıca Merve Akkuş Güvendi, titiz bir biçimde kitabı yayıma hazırlayarak zor bir görevi üstlendi; teşekkürden çok daha fazlasını hak ediyor.

Kitabın adalet arayışına bir katkı sağlaması dileklerimle.

Lütfi Sunar

Mart 2017, Çamlıca

Toplumsal Adalet, Piyasa ve Devlete İslamî Bir Bakış

Toseef Azid & Osamah Hussain Al Rawashdeh

Giriş

Konvansiyonel iktisadi sistemde piyasanın, kaynakları etkili bir şekilde dağıtacağı varsayılmaktadır. Hâlbuki gerçekte piyasa mekanizması, içerdiği eksiklikler nedeniyle düzgün bir şekilde çalışmaz. Çoğu durumda piyasa, toplumdaki eşitsizlik ve fakirliği azaltamamaktadır. Bir taraftan politika yapıcılar kaynakların adil dağılımı için güçlü bir hukuki sistem önerirlerken diğer yandan akademisyenler toplumsal adalet için ahlâklı bir toplumun şart olduğunu söylemektedirler. Çoğuna göre sistemin başarısı, devletin güçlü hukuksal temelleri ve sağlam bir ahlâk toplumu içerisinde işleyen bir piyasaya bağlıdır.

Genelde toplumsal adaletin, kaynakların yeniden dağılımı ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Uzmanların sürekli karşılaştığı mesele, sosyal düzenlemelerin tüm toplumun yararına olup olmadığıdır. Kanunlar ve toplumsal anlayışlar genel olarak herkese fayda sağlar mı yoksa bunlar sadece varlıklı ve nüfuzlu bir kesim için midir? Mevcut sosyal, kültürel ve dinî ortamda hangi kurumlar etkin bir şekilde çalışmaktadır? Piyasa mı, toplum mu, yoksa devlet mi?

Diğer bir mesele de devlet ve toplumla ilgilidir. Güçlü bir toplum mu güçlü bir devleti doğurur yoksa tam tersi mi geçerlidir? Bu iki kutup, adil bir toplumda nasıl işlemektedir ve bunların adil bir ortam yaratması nasıl mümkün olmaktadır? Piyasa, devlet ve toplumun sınıflar arası uçurumu kapatmak için gönüllü kesimlerle teşvik etmesi mümkün müdür? Bu gönüllü kesimin daha fazla toplumsal adalet sağlanması için ne gibi bir yardımı olabilir?

Elinizdeki çalışmada, yukarıdaki sorular İslamî çerçeve içerisinde cevaplanmaya çalışılacaktır. İslam'ın evrensel yapısı içerisinde bu üç alt grubun (toplum, piyasa ve devlet) nasıl birbirini tamamlar şekilde işlediğini görmemizi sağlayacak bir model geliştirilmiştir. Aynı zamanda bu üç alt grubun Pareto optimalitesini nasıl sağladığı da gösterilecektir. Kamu yararının (*maslahat*) şeriatın rehberliğinde nasıl başarılacağı da bu çalışmanın konusudur.

Çalışma şu şekilde bölümlendirilmiştir: İlk bölüm giriş mahiyetindedir. İkinci bölüm konvansiyonel sistemde sosyal adalet teorisini ele alır. Üçüncü bölüm piyasa, devlet ve toplumun konvansiyonel sistemde nasıl işlediğini incelemektedir. Dördüncü bölüm ise İslamî yapı içerisinde toplum, piyasa ve devletin tamamlayıcılığını ele alan bir model sunacaktır. Beşinci bölüm sonuç ve bazı politika önerilerine ayrılmıştır.

Konvansiyonel Sistemde Toplumsal Adalet Teorisi

İlk kez J. S. Mill tarafından ortaya atılan toplumsal adalet terimi, biri liyakat ve değer diğeri ihtiyaç ve eşitlikle alakalı iki kavrama dayanmaktadır. Toplumsal adalet genel olarak dağıtıcı adalet olarak da bilinmektedir. Hayek, “kimsenin dağıtım yapmadığı yerde dağıtıcı adalet olamaz¹” (Burke, 2010, s. 297’de belirtil-diği üzere) demektedir. Novak ise şunu iddia eder: “Toplumsal

adalet bir erdemdir, bireylerin bir tutumudur ya da bir aldatmacadır” (Burke, 2010, s. 297’de belirtildiği üzere). Adaletin tesisinde bireylerin, grupların ve adetlerin rolü çok büyük önem arz etmektedir (Burke, 2010).

Adalet hakkındaki eserlerde mevcut teoriler iki alt kategoride incelenmektedir:

1. Yöntemsel adalet teorileri
2. Dağıtıcı/İktisadi adalet teorileri

Dağıtıcı adalet, mal ve hizmetlerin toplum bireyleri arasında adil dağılımını ve daha fazla idari, siyasi ve toplumsal kurum inşa etmeyi öngörür. Bu da siyasi kurumların daha etkin olmasına yol açarak piyasa ve ekonomi üzerindeki regülasyonları artırır ve nihayetinde toplumsal adalet sağlanabilir. Bahsi geçen tartışmayla alakalı eserlerde karşımıza çıkan farklı teoriler vardır. Bunlar arasında Rawl’un insanlar arasında eşitlik anlamında adalet teorisi, Dworkin’in toplumsal adalet kaynak temelli yaklaşımı ve Sen’in toplumsal adaletle yönelik ehliyet yaklaşımı en çok dikkat çekenlerdendir.

Rawls (1971, 1999) genel refahı, her bir bireyin refahıyla desteklemiş ve bunu karşılıklı fayda için ortak girişimle ilişkilendirmiştir. Bu da nihayetinde siyasi müdahale ile desteklenecektir. Rawls’un eşitlik düşüncesinde faydalar ve sorumluluklar, katılımcılar arasında eşit dağıtılmıştır. Ona göre tüm katılımcılar özgür, eşit, makul ve mantıklıdır. Öte yandan Rawls, aslî durum dediği ve her bir katılımcının temel maddeleri, yani temel hak ve özgürlükleri seçme konusunda özgür ve eşit haklara sahip olduğu hipotetik bir durum önermektedir.

Vargovic (2012), Rawls’un dünyasında adaletin nasıl seçileceğini şöyle açıklar: “Rawls aslî durumdaki tarafların maksimin stratejisini kullanarak şu iki adalet ilkesini seçeceğini savun-

maktadır: (1) herkes için eşit özgürlük ilkesi, (2) eşit fırsat ilkesi ve sosyal ve iktisadi eşitsizliklerin toplumdaki en az avantajlı durumdakilere fayda sağlayacağı fark ilkesi”. Hampton (1998), Rawls’u eleştirerek onun bazı eşitsizliklere göz yumduğunu hâlbuki insanların kültür, din, alışkanlık, yetenek, yeterlilik vb. farklılıklarına rağmen eşit muamele görmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Hampton’ın ifadesiyle, “Rawls çaba, liyakat ve sorumluluğun kaynakların dağılımında sahip olduğu esas rolü görememiştir.” (Hampton 1998, s. 143, içinde Vargovic 2012, s. 16).

Dworkin (2000, 2006, 2011), kaynakların eşitliği ve refahın eşitliğini açıklar. Ona göre, devlet kaynakları sağlamakla, bireyler de kendi refahlarını sağlamakla mükelleftir. Hampton’ın (1998) görüşüne göre Dworkin, mutlak eşitliği savunmamıştır. Hâlbuki şartlar ne olursa olsun insanlara yardım etmek, devletin ve toplumun sorumluluğundadır. Örneğin engelli bireyler fazladan yardım ve bakıma muhtaçtırlar. Ne var ki bu da başka bir sorunu, yani hangi kaynakların engelli bireylere aktarılacağı meselesini doğurmaktadır. Rawls ve Dworkin bu noktada, sosyal adalet ve toplumsal eşitliğin sağlanmasında toplumun sorumlu olduğu fikrini desteklemektedirler. Sen (Nobel ödülü sahibi) tarafından geliştirilen yeterlilik yaklaşımı ve Nussbaum’un insan işleyişi yaklaşımı, dolaylı olarak kişiler arası refah açısından toplumsal adaleti ele almıştır. Her iki yaklaşım da sonuç itibarıyla gerekli kaynak ve imkanların yeniden dağılımında toplumun rolünü şart koşmaktadır. Vargovic (2012, s. 18) yeterlilik yaklaşımı ile ilgili şu yorumu yapar: “İnsanların mevcut araçları kıymetli imkanlara (yeterliliklere) veya sonuçlara (işleyişlere) dönüştürme konusunda birbirlerinden önemli ölçüde farklı olduklarına dayandığı için yeterlilik yaklaşımı sonuçlara odaklanmaktadır. Hâlbuki esas mesele insanları nihaî amaçlarına ulaştıracak konuma getirmektir”.

Öte yandan Minogue'a göre (2005) toplumsal adalet: sosyalizm, komünizm ve refah devleti gibi farklı sistemlerde farklı anlamlara gelen soyut bir kavram olup bir fikrin ve siyasi projenin karışımıdır. Hayek'e göre (2001) toplumsal adalet, anlamsız bir kavramdır. Morrison'ın belirttiği gibi (2005) Hayek'e göre, devlet tarafından performans veya ihtiyaca dayalı ücretlendirme, toplumsal adalet olarak bilinmektedir. Ancak böyle bir durumda bir takım bireyler veya grupların rahatı için diğerleri zarar görmektedir. Oysa serbest piyasa sisteminde gelir dağılımı, bireylerin iktisadi alışveriş içerisinde olduğu ve diğerlerine karşı önyargı beslediği piyasanın bir yan ürünüdür.

Leanne Ho (2011)'ya² göre, sosyal adaleti sağlamak ve iki uç arasındaki ideal dengeyi bulmak, toplumun ve bireylerin ortak sorumluluğundadır. Leanne Ho, ortak sorumlulukla ilgili şunları ekler: "Ortak sorumluluk sistemik/yapısal yoksulluk, eşitsizlik ve adaletsizlik (sistemin veya hükümetin sorumluluğuna vurgu yapar), kaynakların adil dağılımı, imkan ve haklara eşit erişim, adil yasama ve yargı süreci, fırsatları yakalayabilme ve hakları kullanabilme yetisi, zayıf ve dezavantajlı kimselelerin korunması gibi meselelerle ilgilidir" ve "statüye (bireyin kaynaklardan aldığı payın göstergesi olarak sosyal konumuna), ahlâki sorumluluklara (fakir, dışlanmış veya dezavantajlı olanların davranışını vurgular), işgücüne katılıma (bireyin topluma katkı sağlayabileceği ve toplum içine dahil olacağı tek meşru yol olarak işgücüne katılımı vurgular), bireysel yeterliliğe (insanların fırsatlardan yararlanmalarını sağlayacak kişisel özelliklerini vurgular) bağlı olarak hak ettiğini almak anlamına gelir" (s. 4).

Konvansiyonel Sistemde Piyasa, Devlet ve Toplumun Fonksiyonu

Klasik liberaller, hükümetin rolünün minimum olması gerektiği ve bireyler ve piyasa için özgürlük şartken devlete sınırlı güç verilmesi gerektiği fikrindedirler. Ancak başka uzmanlar farklı görüşte olup refah devleti kurmada devletin rolünü desteklemektedirler. Bunlara göre piyasanın istenmeyen yan ürünleri vardır: mesela eşitsizlik, adil olmayan gelir dağılımı, yoksulların sömürülmesi, değerden bağımsız işleyiş vb. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda piyasanın görünmez elinin sosyal adaleti sağlamaya yetip yetmeyeceği, yetmiyorsa bu amaç için devletin müdahalesinin gerekli olup olmadığı meselesi uzmanların daima gündeminde olmuştur (Vargovic, 2012).

Mevcut eserler içinde piyasanın rolü, devletin rolü ve sosyal adalet için bu iki kurumun karşılıklı ilişkisi üzerine tartışmalar bulunabilir. Serbest piyasanın daha büyük devlet olmadan sosyal adalet meselesini çözmesi mümkün müdür? Bu konu, akademisyenlerin ve siyasetçilerin her zaman gündeminde olmuştur. Aynı şekilde piyasanın toplumu tamamlayıp tamamlamadığı meselesi üzerine de kafa yormuşlardır.

Serbest piyasanın eşitsizlik, açgözlülük, bencillik ürettiği açıktır. Aynı zamanda serbest piyasanın, faydaları adil bir şekilde dağıtmadığı düşünülmektedir. Öte yandan piyasa mekanizmasının etkin bir üretim ve tüketim sistemi yaratacağı ve eş zamanlı olarak dağınık bireysel bilginin etkili kullanımını sağlayacağı varsayılmaktadır (Vargovic, 2012). Siyasetçiler devlet müdahalesi ve piyasanın istenmeyen sonuçlarıyla ilişkili olan sosyal adalet meselesini çözmek için sürekli çaba sarf etmektedirler.³ Esas mesele, serbest piyasa fonksiyonları ile devlet müdahalesi arasındaki çatışmanın nasıl çözüleceği ve aynı zamanda siyasi otoritelerin etkinlik ve eşitlik sorununu nasıl halledecekleridir.